

ДОЈЧИЛ ВОЈВОДИЋ
(Нови Сад)

О ВОКАТИВНИМ ИМПЕРАТИВНИМ ТИПОВИМА КАУЗАЦИЈЕ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се (на материјалу руског и српског језика) разматрају начини изражавања двију међусобно повезаних семантичких категорија — вокативности и императивности. Анализирају се разлике и подударности у употреби вокативних и императивних граматичких облика, као и посебних контекстуалних средстава њиховог изражавања у два поређена језика.

Кључне ријечи: апелативност, вокативност, императивност, каузација, прескрипција, руски, српски

0. Без обзира на то што категорије вокативности и императивности чине тек један од аспеката *ајелативности*, тј. полисемантичке категорије, у чијој основи лежи интенција, односно каузативна оријентација (и утицај) на саговорника (адресата), треба истаћи да оне, захваљујући, прије свега, сопственом морфолошком изразу, могу да се — на комуникативно-синтаксичком плану — реализују помоћу разних средстава и на различите начине, али, првенствено, у оквиру специфичних самосталних (вокативних и императивних) исказа.

1. *Вокативност* као семантичку категорију увијек је могуће изразити формално (у првом реду, у интерогативним и прескриптивним исказима), уз напомену да у неким словенским језицима (у пољском, чешком, горњолужичкосрпском, бјелоруском, украјинском, русинском, српском, као и у бугарском и македонском, који нису сачували остале падежне облике) она има сопствени, формално-граматички (морфолошки израз — вокативни облик именице, док у другим словенским језицима (у руском, словеначком, доњолужичкосрпском и

* Рад представља дио истраживања у оквиру научног пројекта „Синтакса руског језика у поређењу са српском“ под руководством проф. др Предрага Пипера. Теоријско-емпиријске основе дате теме изложене су на XL скупу слависта Србије (Београд, 10-12. јануара 2002) и Научном колоквијуму (Београд, 30. маја 2002), посвећеном наведеном пројекту (вид. Војводић 2002а, 2002б и 2002в).

словачком, који је сачувао вокативни облик само у једнини од свега неколико „аниматних“ именица мушког рода), гдје се вокативни облик изгубио, функцију вокатива (тј. обраћања), у правилу, врши (тек на синтаксичком нивоу) номинатив.¹ Као илустрација нека нам по-

¹ Иако овдје немамо намјеру да посебно говоримо о неким специфичним случајевима изражавања вокативности у сваком од наведених словенских језика, ипак, неће бити на одмет, ако о датом питању, макар у кратким цртама, изнесемо и нека досадашња запажања, прије свега, она која се односе на руски као највише проучавани словенски језик (више о томе вид., поред осталог, у: Войводић 2001 и 2003). Наиме, у руском разговорном језику, нарочито у ситуацијама у којима адресат бива укључен у личну сферу говорног лица (тј. када лична замјеница *ты* /рус. *ты*/ служи као релевантан показатељ неофицијелних и интимних односа у кругу породице и пријатеља), користи се својерсни вокативни облик ограничене лексичко-семантичке групе именица са наставком (у номинативу једнине) на *-а* (*-я*), које представљају називе сродства (*папа*, *мама* и сл.) или неофицијелна (изведена) лична имена (*Надя*, *Саша*); уп., поред осталог: Апресян 1995: 646; Мизин 1980: 75. Уп. сљедећа обраћања у функцији „нових“ вокативних облика: *пап! мам! дядь! тетъ! Варь! Лен! Люб! Люд! Маи! Надь! Вань! Володь! Кољ! Лёв! Петь! Саи! Серёж!* итд.; уп. такође сљедеће примјере из руске прозе с краја 20. вијека (гдје су употребљени вокативи именица *Вася*, *Люда*, *бабуля*, *папа*). *Вась, открой-ка дверь!* (Алешкин); *Люд, разбуди Нинку, — попросил Алик.* (Улицкая); *Читала «Мать» Горького, помнишь, чем ее агитация закончилась? Тюрьмой, бабуль, тюрьмой.* (Алешкин); *Пап, можно я завтра возьму Иринке пирожок с капустой?* (Алешкин).

На први поглед чини се да је у датим вокативним облицима дошло до испадања редукованих вокала у слабој позицији (на крају ријечи) и да се овдје ради о ријечима са затвореним слогом (с нултим наставком), али како се у неким примјерима (*дядь! Люб! Люд! Надь! Володь! Лёв! Серёж!*) крајњи консонанти изговарају звучно (што не потврђује правило да се у руском језику сви шумни консонанти — звучни и беззвучни — на крају ријечи увијек изговарају беззвучно), можемо закључити да се вокалска фонема /а/ на крају ријечи (као флективна морф(он)ема) чува (премда готово у нултом облику) и да, захваљујући управо томе, у овим вокативним облицима не долази до неутрализације консонантских фонема по звучности—беззвучности. Другим ријечима, то значи да се наведени скраћени апелативно-вокативни (позивни, дозивни) облици, ипак, завршавају на вокалску (мор)фонему, која је под утицајем емфатичког изговора (са јачом и дужом еспирацијом) акцензованог вокала само „апострофирана“ (вид.: Реформатский 1979: 48; Мизин 1980: 75).

Наведени апелативно-вокативни облици обраћања (*Пан! Надь!*) могли би се посматрати као посебни (вокативни) падежни облици, али како је њихов настанак резултат живог језика (на синхронном плану), а не историјског језичког процеса (на дијахронном плану), можемо закључити да се овдје ради само о субјективној интерпретацији говорног лица, која обиљежје нормативности добија у разговорном језику или у стилистичкој сфери књижевнојезичке норме. То истовремено значи да се говорно лице мора придржавати успостављених ортоепских и других правила и норми само онда када су они настали као резултат историјског развоја језика (у дијахронији).

Иако је вокативни облик у руском језику нестало још у XIV–XV вијеку, он се, ипак, и после овог периода понекад (као, на примјер, у књижевности XIX вијека) употребљавао као средство стилизације (вид., поред осталог: Иванов 1990: 273) или „фамилијарног“ обраћања; уп.: *Отпусти мы, старче, нея в море (...)* (Пушкин); уп.

служи вокативна употреба слѣдећих личних имена у српском и руском језику:

(1) <i>Нисмо ми, Вуче, обична војска.</i> (Ћосић)	(1а) <i>Нет, Вук, мы не обычная армия.</i> (Чосич)
(2) <i>Како ти радиш, Маргарито Николајевна?</i> (Булгаков)	(2а) <i>Как вы это делаете, Маргарита Николаевна?</i> (Булгаков)

Треба истаћи да је вокативна форма по неким обиљежјима веома блиска номинативу. Наиме, и она је као и номинатив синтаксички независан облик који врши номинативну (називну) функцију и никад се не употребљава с предлозима, чиме се, заправо, супротставља свим косим падежима. У складу с тим је и чињеница да се вокатив и номинатив у неким словенским језицима формално никад не разликује, односно да се номинатив употребљава умјесто вокатива, што представља синкретизам (уп. Вукомановић 1996), који се често протеже и на оне словенске језике који су сачували посебан облик за вокатив; уп. слѣдеће примјере у руском, који нема вокативне наставке, и српском, који их још увијек чува:

(3) — <i>Вот, Вера Ефремовна, поговори с ними, — сказала старуха хозяйка, — это самый князь.</i> (Толстой)	(3а) — <i>Ево, Вера Јефремовна <умјесто Веро — Д. В.>, разговори се с њима — рећи ће старица домаћица — што је кнез главом.</i> (Толстој)
(4) — <i>Бојана, ты любишь детей? — неожиданно спросил Уча.</i> (Чосич)	(4а) — <i>Бојана <умјесто Бојано — Д. В.>, волиш ли ти децу? — уишти одјеном Уча.</i> (Ћосић)

Додајмо такође да се у неким ситуацијама (како у руском и српском тако и у осталим словенским језицима), као што је, рецимо, прозивка, распоређивање адресата /нарочито, ако их је више/ ради вршења одређених задатака и сл., у правилу, употребљава само номинатив, без обзира на то што се ради о позицији коју обично заузима вокатив. Дакле, не ради се само о формалном изједначавању ова два падежна облика, већ о прагматичко-функционалној улози (транспозицији) но-

такође употребу старе вокативне форме паралелно са „новом“ од стране једног те истог говорног лица: — *Прощайте, старче!* — крикнул ему Огнев (...) — *Прощайте и еще раз спасибо, голубчик!* (Чехов).

Остаци вокативних облика у савременом руском и неким другим словенским језицима више немају функцију вокатива као падежа; они се могу посматрати само као посебан тип узвичника (уп.: *Господи Боже!*); уп.: Исаченко 1965: 93). Међутим, треба истаћи да ови облици — када се користе у религиозно-мистичким обраћањима (молитвама) вјерника — чувају функцију вокатива као падежа; уп.: *Отче наш, Иже еси на Небесех! Господи, помози! Господи Исусе Христе, Сыне Божий, помилуй нас грешных!*

минатива.² Илуструјмо то слѣдећим примјером (уп. такође примјере 94. и 94а):

(5) — *Садитесь. Ефимия Иванова* (5а) — *Сједнише, Јефимија Иванова Бочкова, — обратился председатель Бочкова — обрати се њредсједник на следуюцей подсудимой.* (Толстой) *редној окривљеници.* (Толстој)

1.1. Избор одређеног вокативног средства (било именичког, супстантивизованог или комбинованог) увијек је условљен прагматичким односом међу саговорницима (њиховим званичним, полузваничним или незваничним односима, карактером и степеном међусобног познанства и блискости, узрастом, полом, професијом, друштвеним статусом и др.), тј. укупном комуникативном ситуацијом, у којој се реализује диференцијација конкурентних облика обраћања (уп., поред осталог: Войводич 2001; Војводић 2002б и 2002г). Уп. слѣдеће вокативне номинације у руском и српском језику:

Коля, Николай, Николай Сергеевич, Иванов, Иванов Николай Сергеевич, Галя, Галина, Галина Сергеевна, Иванова, Галина Сергеевна Иванова, папа, мама, дедушка, бабушка, сынок, дочка, дядя, тетя, мальчик, девочка, профессор, доктор, генерал, гражданин, товарищ, господин, коллега, земляк, браток, старик, друг, парень, девушка, мужчина, женщина, товарищ / господин директор, любезный, милый и сл.

² Напоменимо да у лингвистици још увијек нема јединственог става о питању статуса вокатива, јер поједини лингвисти вокативни облик не сматрају падежом (у првом реду зато што он представља самосталан исказ), док други тврде да он има основне карактеристике падежа (вид.; поред осталог: Skljarov 1962; Исаченко 1965: 93–94; Стевановић 1979: 171–173; Дешаћ 1981; Клобуков 1986: 19–23, 87–91; 104–106; Мизин 1980; Проничев 1971; уп. такође: Ивић 1953–1954: 195; Пипер 1990: 26–27).

Проблем одређивања вокатива као падежа додатно се компликује и навиком лингвиста да језичке појаве посматрају са њихове формалне стране, не залазећи у ширу семантичку анализу. Тако се, на примјер, дата форма у граматицима словенских језика који су је сачували најчешће уврштава у падежну парадигму (тј. посматра се као падеж на морфолошком нивоу), док се у граматицима језика који су је изгубили изоставља из падежне парадигме, што, заправо, пружа лажну слику не само о вокативу него и о укупном словенском падежном систему. Да би се то избјегло, потребно је, дакле, поћи од сложенијег — синтаксичко-семантичког (функционално-граматичког) — нивоа, у основи заједничког свим падежима. У том правцу, чини нам се, иду нека истраживања, која би се могла веома сажето формулисати као мишљење да се овдје ради о обраћању у синтаксичкој позицији независној од других ријечи, јер оно може да представља само проширени, необавезни дио реченице, односно име којим се именује адресат (*џи*) коме се и упућује језичка порука (вид., поред осталог: Русская грамматика 1980: 163–166; уп.: Оžóg 1985: 275; Проничев 1971; уп. такође Војводић 2002г).

Миле, Миланче, Милане, Пејировићу, Милане Пејировићу, Дано, Данице, Пејировић, Данице Пејировић, оче, мајко, шата, мама, дједе, бако, сине, синко, кћери, чико, шећо, професоре, докторе, генерале, друже, госјодине, госјодо, госјодошце, колега, земљаче, њријашељу, младићу, дјевојко, друже / госјодине дирекшоре, драги мој и сл.

1.2. Ова „вокативна“ лексичка обраћања имају не само функцију дозивне ријечи којом се скреће пажња адресата већ и референцијалну функцију повезивања с граматичким обиљежјима „невокативних“ декличких обраћања (личних замјеница *мы/Вы (џи/Ви) — вы (ви)* и глаголских облика 2. л. јд./мн., који одражавају, у првом реду, интерогативни и прескриптивни карактер обраћања), тј. повезивања са односом адресанта према адресату приликом реализације говорног чина и, самим тим, с њиховим социјалним статусом и емоционалним стањем (уп.: Земская 1987: 200; Формановская 1982: 62–73; Папп 1985: 547–550; Апресян 1995: 139–140; Кан 1997; уп. такође: Проничев 1971; Арутюнова 1976: 355–356 и 1981; Radovanović 1979: 33–41; Половина 1984; Лендваи 1986; Глинкина 1988; Синьго 1988; Труфанова 1997: 155; Пипер, Стојнић 2002: 267–270). У тој (интер)комуникацији адресант увијек има могућност да именује адресата. Као илустрација нека нам послужи слjedeћи императивно-вокативни контекст:

(6) — *Нека се издвоји Станко и њри добровољца! — рече Павле кад Брка заврши.*

Приђе му Бојана и још два сџара њарџизана.

— *Да узмем миџраљез? — уџиџа Сџанко (...).*

— *Узми! А џи, Бојана, и ви, другови, узмиџе њо џри дефанзивне бомбе! (Ћосић)*

(6а) — *Пуџь вџйдут Станко и трое добровољцев! — сказал Павле, когда Брка зкончил.*

К нему подошли Бояна и двое старых партизан.

— *Пулемет возьмем? — спросил Станко (...).*

— *Бери! А ты, Бояна, и вы, товарищи, прихватите еще по три осколочные гранаты. (Чосич)*

1.3. Категорија вокативности налази свој израз у неколико врста карактеристичних исказа.

1.3.1. Изражавање вокативности у облику посебног — вокативног — типа реченице-исказа:

(7) *По дороге он крикнул в направлении кухни: — Груња!*

Но никто не отозвался. (Булгаков)

(8) *Михаил Александрович! — крикнул он вдогонку Берлиозу. (Булгаков)*

(9) *Уважаемые коллеги!*

(7а) *Пуџем је викнуо у смјеру кухиње: — Груња!*

Али се нико није одазвао. (Булгаков)

(8а) *Михаиле Александровичу! — викнуо је за Берлиозом. (Булгаков)*

(9а) *Поџџоване колеге!*

1.3.2. Изражавање вокативности вокативом у споју са императивним, интерогативним и перформативним исказима (овај тип вокативности је веома фреквентан); уп. следеће примјере:

(10) <i>Другови, ириђијте ближе!</i> (Ћосић)	(10а) <i>Товарици, подойдите ближе!</i> (Чосич)
(11) <i>Господа, посмотрите на его лоб!</i> (Чехов)	(11а) <i>Госїодо, погледајте његово цело!</i> (Чехов)
(12) <i>Живей, что ль, поворачивайся там, Маслова, говорю!</i> (Толстой)	(12а) <i>Дед брже, мичи се шамо, Маслова, велим ти!</i> (Толстој)
(13) <i>Что у тебя в портфеле, паразит?</i> (Булгаков)	(13а) <i>Што је у твојој торби, паразите?</i> (Булгаков)
(14) <i>Я советовал бы тебе, игемон, оставить на время дворец.</i> (Булгаков)	(14а) <i>Савјетовао бих ти, хегемоне, да наустииш (...) дворец.</i> (Булгаков)

1.3.2.1. Различитим варијацијама вокативне номинације истог адресата често се постижу посебни прагматичко-стилистички ефекти, прије свега емоционалног карактера. Уп. следеће исказе, у којима вокативи (као „синонимјски вокативни низ“) одражавају емотивни тон усрдне молбе:

(15) <i>Душенька, Маргарита Николаевна, — умоляюще заговорила Наташа и стала на колени, — упростите их, (...) чтоб меня ведьмой оставили.</i> (Булгаков)	(15а) <i>Душо, Маргаришо Николајевна — молећиво је ироговорила Наїаша и сїустїила се на кољена — замолише их (...) да ме ошїаве међу вјешиїцима.</i> (Булгаков)
(16) <i>Душенька, милочка, красавица, — засипел Коровьев, переваливаясь через прилавок и подмигивая продавщице, — не при валюте мы сегодня ну что ты подделаешь!</i> (Булгаков)	(16а) <i>Душице, мила, љейошїице — закрешио је Коровјов, нагнувши се иреко шезге и намигујући иродавачици — данас баш нисмо ири валути... Што можеш!</i> (Булгаков)

1.3.2.2. Када је адресант присиљен да се, због удаљености адресата или неког другог комуникативно релевантног разлога, повишеним тоном обрати адресату, чиме се ствара већа пауза како између самих „поливокативних“ исказа (тј. између више самосталних вокативних исказа у „низу“) тако и између вокативног и других, невокативних, дијелова исказа, онда се то у тексту обично истиче узвичницима. Уп. извођење следећих, емфатички „интонираних“ исказа:

(17) <i>Любо! Дуле! Што се кријете!</i> (Ћосић)	(17а) <i>Любо! Дуле! Чего прячеться?</i> (Чосич)
(18) <i>Павле! Друзе! Молим те, иовлачи се.</i> (Ћосић)	(18а) <i>Павле! Товариц! Прошу тебя, уходи!</i> (Чосич)

- (19) *А пут еше кот выскочил к рампе и вдруг рвякнул на весь театр человеческим голосом: — Сеанс окончен! Маэстро! Урежьте марш!!* (Булгаков) (19а) *А онда је још мачак скочио на рампу и изненада се продерао кроз цијелу дворану човјечјим гласом: — Сеанса је завршена! Маестро! Ударите марш!* (Булгаков)

1.3.3. Изражавање вокативности у оквиру изјавних реченица-исказа, за разлику од њеног изражавања у претходним типовима исказа, није тако фреквентно. Уп. сљедеће исказе:

- (20) *Павле, скела је сџала.* (Ћосић) (20а) *Павле, паром остановился* (Чосич)
 (21) *Я увлекаюсь, мама, и становлюсь рассеянным.* (Чехов) (21а) *Ја се, мама, загрејем, занесем и њосџајем расејан.* (Чехов)
 (22) *Пришло время, Алексей, прощайтесь нам с тобой...* (Чванов) (22а) *Дошло је вријеме, Алексеј, да се ја и ти оџросџимо...* (Чванов)
 (23) *Я люблю вас, Надя!* (Чехов) (23а) *Ја вас волим, Нађа!* (Чехов)

1.3.4. Додајмо да употребу вокатива често прати и употреба апелативних узвика, што посебно долази до изражаја у емотивним ситуацијама (уп. Мирич 1997):

- (24) *Эй, домработница! — прокричал Никанор Иванович.* (Булгаков) (24а) *Еј, кућна њомоћнице! — викнуо је Никанор Иванович.* (Булгаков)
 (25) *Еј, зечићу! Шџа се џравиш луд?* (Ћосић) (25а) *Еј, зайчик! Ты чего дурачком прикидываешься?* (Чосич)
 (26) *Е, Гвоздене, несретџиче, знаш ли за бога?* (Ћосић) (26а) *Ех, Гвозден злочастџий, помнишь ли ты о боге?* (Чосич)
 (27) *Бре, Симо, шџо ти је човек уклеџа душина. Никад да је задовољан.* (Ћосић) (27а) *Послушай, Сима, что за противная тварь человек! Никогда не бывает доволен.* (Чосич)
 (28) — *Вы — лицо официальное? — Эх, Никанор Иванович! — задушевно воскликнул неизвестный.* (Булгаков) (28а) — *Јесџе ли службено лице? — Ех, Никаноре Ивановичу! — срдочно је узвикнуо незнанац.* (Булгаков)
 (29) *С глазами, налитими кровью, Никанор Иванович занес кулака над головой жены, хрипя: — У, дура проклятая!* (Булгаков) (29а) *Крвљу њодливених очију, Никанор Иванович замахнуо је шакама изнад женине главе, хройћући: — О, глужачо џроклетџа!* (Булгаков)
 (30) — *Но он же живой был! — снова в бессилии сжал кулаки мужчина, доставший мальчика из воды. — Ну, сволочи!...* (Чванов) (30а) — *Али, ма он је био жив!... — оџейџ је бесџомоћно сџегао џеснице мушкарац, који је дјечака извукао из воде. — Е, хуље једне!...* (Чванов)

1.3.5. Ови примјери још једном потврђују да су прагматички услови управо онај фактор који врло често диктира да ли ће се и на који начин употребити вокатив, као и с којом врстом интенције (пре-скрипције) — императивне, перформативне или интерогативне.

Истакнимо да се вокатив као синтаксички независан члан у оквиру апелативних и неапелативних исказа увијек односи на укупан исказ адресанта. Разлог томе је опет прагматички карактер таквих исказа, који подразумеива реализацију комуникативног циља, што се посебно огледа у избору позиције (иницијалне, централне, финалне) вокатива у њима (Проничев 1971; Пипер 1997: 82–83). У иницијалној позицији вокативна именска група најбоље чува своје апелативно значење, док у централној и финалној позицији то значење слаби, уз истовремено наглашавање емоционалног — било позитивног било негативног — односа адресанта према адресату (уп. примјере 1–5, 10–23, 25–27).

Самосталне вокативне форме као средства за изражавање категорије вокативности која имају конкретан и експлицитно изражен референт у облику неког властитог имена или опште именице могу — са аспекта теорије функционалне граматике А. В. Бондарка — да представљају не само центар функционално-семантичког поља (ФСП) вокативности већ и укупног макропоља апелативности, јер се њима, у зависности од комуникативне ситуације, могу изразити и сва друга апелативна значења — императивна, перформативна и интерогативна.³ Остале позиције вокатива, укључујући и његово изостављање, као и друга с њим копрезентна пропратна средства, припадале би периферији датог поља.

Сви наведени примјери упућују на то да категорија вокативности и њен формални израз — вокативна именска група — представља, заправо, синтаксички израз предикатско-аргументске семантичке структуре, што је могуће показати, како је то већ учинио П. Пипер (1997: 82), дубљом семантичком анализом њеног садржаја (тј. саопштавања жеље да адресат обрати пажњу на адресанта) и експликацијом њене сталне компоненте, која отприлике гласи: „ти, кога именујем, обрати на мене пажњу“. Наведена експликација такође показује да семантичка

³ Уп. варијанте следећег вокативног исказа, које уз помоћ различитих интонација и специфичних паралингвистичких средстава (мимике, строгог, зачуђеног или упитног погледа, „заповједничког“ подизања кажипрста и сл.) могу да изражавају наредбу, забрану, молбу, предлог, питање, чуђење, пријетњу и сл.: *Милане!* (= „иди кући“) — *Милане!!!* (= „не чини то“) — *Милане!* (= „молим те додај ми књигу“) — *Милане.* (= „послужи се“) — *Милане?* (= „ко је то био?“) — *Милане!?* (= „ниси ти то ваљда учинио!?“) — *Милане!!!* (= „пази се“) итд.

основа дате именске групе има императивни карактер. Према томе, захваљујући управо том семантичком обиљежју вокатива, могући су његови комплементарни и копрезентни односи са императивом.

2. *Императивност* се реализује посебним морфолошким изразом — облицима императива, али и другим средствима (уп., поред осталог: Храковский 1990; Бирюлин 1990; Пипер 1997: 84–85; Пипер, Стојнић 2002: 262–264; Маслова 1998; Войводич 1998 и 2000; Војводић 2002а и 2002в). Међутим, без обзира на то у којем је лицу или броју императивна форма или, уопште, средство којим се исказује ова категорија, увијек се ради о односу 1. л. према 2. л.

2.1. Тај однос (интер)комуникације експлицитан је, у правилу, код директива, тј. императива 2. л. јд. и мн.; уп.:

(31) <i>Передай, что будет сделано, — ответил Воланд и прибавил, причем глаз его вспыхнул: — И покинь меня немедленно.</i> (Булгаков)	(31а) <i>Поручи да ће све бићи учињено — одговорио је Воланд и додао, а његово је око зайламсало: — и одмах ме остави.</i> (Булгаков)
(32) <i>Прощайтесь с подвалом, прощайтесь скорее.</i> (Булгаков)	(32а) <i>Ойрашћајте се од њодрума, ойрашћајте брже.</i> (Булгаков)
(33) <i>Проверићу ја то! Дојде, водиће га у зашвор!</i> (Носић)	(33а) <i>Проверю. А пока отведите его в тюрьму.</i> (Чосич)

2.1.1. Врло често посебну функцију има избор свршеног или не-свршеног вида императивног облика; по правилу, у руском језику се употребом свршеног вида (нарочито од глагола кретања) изражава категоријска императивност (као што је наредба и сл.), а употребом не-свршеног вида блажи степен императивности, док је у српском језику обрнуто — свршени вид изражава блажи степен императивности, а не-свршени — категоријски. Уп. слjedeће примјере:

(34) <i>Если пойдете сегодня на каток, то заходите за мной.</i> (Чехов)	(34а) <i>Ако њођеће данас на санкање, сврашћите њо мене.</i> (Чехов)
(35) — <i>Поезжай, поезжай — говорит седок. — Этак мы и до завтра не доедем.</i> (Чехов)	(35а) — <i>Поћерај, њоћерај! ... — вели њућник. — Овако ни до сућра нећемо сћићи.</i> (Чехов)
(36) <i>А теперь пусть Пришибеев продолжает. Продолжайте, Пришибеев!</i> (Чехов)	(36а) <i>А сад нека Пришибејев наствиви. Наствићте, Пришибејеве!</i> (Чехов)
(37) — <i>Садитесь в машину, — сказал Азazelло, — и подождите меня.</i> (Булгаков)	(37а) — <i>Сједниће у аућо — рекао је Азazelло — и њричекајте ме.</i> (Булгаков)

(38) — *Ты ложишься, — приказала Маргарита, — и подложи руку под щеку, а я тебе буду снится.* (Булгаков)

(39) *Нечто в законе сказано, чтоб народ табуном ходил? Кричу: разойдись!* (Чехов)

(38a) — *Ти лежи — наредила је Маргарита — сстави руку под главу и сањаћеш ме.* (Булгаков)

(39a) *Зар стоји у закону да народ иде као ергела? Викнем: разилази се!* (Чехов)

2.1.2. Категоричности императивних исказа може да допринесе и употреба прилога, партикула или других средстава. Уп. следећи примјер, гдје, за разлику од претходних (34–39) примјера, категоричности императивног исказа у руском језику доприноси (поред наведених средстава) употреба несвршеног вида (у српском оригиналу и свршеним и несвршеним видом изражена је категоричност, с тим што је она, ипак, донекле појачана употребом несвршеног вида у завршном дијелу исказа):

(40) *Бабо! Одмах оћвори врати! Ми ћемо њу да ћреноћимо, ња макар њи дубила на глави! Оћварај, кад кажем!* (Ћосић)

(40a) *Бабка! Открывай сейчас же! Мы переночуем, хоть ты на голову встань! Отпирай, тебе говорят!* (Ћосич)

2.2. Сва остала средства изражавања императивности могу се схватити као имплицитна средства.

2.2.1. Посебно мјесто међу таквим средствима припада императивном облику 1. л. мн., тзв. инклузиву (уп. Войводич 1998). У руском језику, за разлику од српског (у којем се, поред граматикализованог облика 1. л. мн. императива, може инклузивно да употреби и 1. л. мн. имперфективног презента, као и конструкција „да + 1. л. мн. презента“ са партикулом или без партикуле *хајде/хајдеће/хајдемо* и *дај/дајће*), у функцији императива 1. л. мн. користи се више (инклузивних) форми, гдје се издваја специфична употреба футура, који се у том случају готово и не разликује од императива. Напомињемо да су те форме руског инклузива (с обзиром на степен граматикализације) међусобно равноправне. Уп.:

(41) — *А как ваша фамилия? — Забудем о ней.* (Булгаков)

(42) *Сойдем к реке.* (Пушкин)

(43) *Пойдем, кинемся в ноги к твоим родителям.* (Пушкин)

(44) *Сядем-ка да поужинаем.* (Пушкин)

(41a) — *А које је ваше ћрезиме? — Заборавимо га.* (Булгаков)

(42a) *Да се сћустимо до реке.* (Пушкин)

(43a) *Хајдемо да ћаднемо ћред ноге ћвојим родитељима.* (Пушкин)

(44a) *Да седнемо да ћовечерамо.* (Пушкин)

- (45) *Идемте, идемте к нему, я не знаю, что делать!* (Булгаков) (45а) *Идемо, идемо к њему, ја не знам ишо да радим!* (Булгаков)
- (46) *Будем глядеть правде в глаза!* (Булгаков) (46а) *Погледајмо истини у очи!* (Булгаков)
- (47) *А ну, давай-ка закурим лучше, да и страхнем кручину с плеч, туды ее растуды! Закурим?* (Андрич) (47а) *Ајде да зайалимо њо једну и да ѡреснемо рћом о земљу, мајка му сћара! Хоћемо ли?* (Андрић)
- (48) *Давайте откроем дамский магазин!* (Булгаков) (48а) *Дајће да оћворимо дућан за даме!* (Булгаков)
- (49) *Возьмем к примеру, одну из древних виноградарских провинций — На Рейне и его притоке Мозеле.* (Потапенко) (= ауторско „ми“) (49а) *Узмимо, на ѡримјер, једну од сћарих виноградарских ѡкрајина — на Рајни и њезиној ѡришоци Моселу.* (Потапенко)
- (50) *Пойдем спросим воспитательницу...* (Приставкин) (= копрезентна употреба истих инклузивних облика — „двоструки“ инклузив са глаголима кретања) (50а) *Идемо ѡишайи одгојишељицу...* (Приставкин)

2.2.1.1. Оваква употреба футура / перф. през (инклузива) претпоставља обично дијалог у којем није битан однос потчињености и надређености (као што је то, рецимо, случај са 2. л. јд. и мн. императива или, пак, футура). Напротив, овдје долази до изражаја однос „реципрочности“ адресанта и адресата. Наиме, адресат увијек има могућност избора: сложити се или не сложити се са адресантом, о чему сликовито говори сљедећи примјер:

- (51) Лена. *Забудем о нем — ради* (51а) Лена. *Заборавимо га. Ради да-сегодњашнего дня. Ладно?* (Егорјев. *Забудем!* (Штейн) Јегорјев. *Заборавимо!* (Штејн)

2.2.2. Исказивање прескрипције (сложеним) императивним обликом 3. л. јд. и мн., тј. перифрастичном конструкцијом која се састоји од партикуле *нека* у српском, односно *пусть/пускай* у руском језику и презентског облика 3. л. јд. и мн. (о различитим функцијама дате партикуле, вид., поред осталог, Тополињска 1999):

- (52) *Пусть Пушкин им сдает валюту. Нету!* (Булгаков) (52а) *Нека им Пушкин ѡреда валућу. Ја немам!* (Булгаков)
- (53) *Павле (...) слободно ѡгледа Вука, ѡа се одмаче, окрену се осћалима и рече: — Нека уведу ѡрво Енглеза!* (Ћосић) (53а) *Павле просто възглянул в глави Вуку, (...) обернулся к остальњым и сказал: — Пусть сначала введут англичанина!* (Ћосич)

2.2.3. Мишљења о томе да ли је могућа императивна употреба аутопрескриптивних облика (као облика 1. л. јд. императива) у науци о језику су подијелена. Наиме, једни лингвисти сматрају да императивна парадигма не може да има облике 1. л. јд. (вид., нпр.: Немешайлова 1961; Грамматика современного русского литературного языка 1970: 414 и др.), док други покушавају да докажу како постоје неки облици које треба посматрати искључиво као 1. л. јд. императива (вид., нпр.: Храковский 1990: 195–197; Vuković 1991). Дати облици образују се на сличан начин као и инклузивни облици: (а) у руском — помоћу 1. л. јд. фтура свршенога вида (без субјекта — личне замјенице *я*), као и комбинацијом овог облика (уз постпозитивну употребу субјекта — личне замјенице *я*) и партикуле *дай/давай/давайте*, односно партикуле *-ка*; (б) у српском — конструкцијом „*да* + презент 1. л. јд.“, као и њеним спајањем са партикулама *дај/дајте*, односно *хајде/хајдете*. Уп. сљедеће примјере:

(54) <i>Да вечерам домаћински.</i> (Чосић)	(54а) <i>Поужинаю сегодня по-хозяйски.</i> (Чосич)
(55) <i>А дай-кося я попробую по старой памяти.</i> (Булгаков)	(55а) <i>Дај да ја покушам као у старог времена.</i> (Булгаков)
(56) <i>Пойду-ка я погулять.</i> (РС словарь — Станкович)	(56а) <i>Дај да се пошећам.</i> (РС речник — Станковић)
(57) <i>Напишу-ка я письмо.</i> (РС словарь — Станкович)	(57а) <i>Хајде да напишем писмо.</i> (РС речник — Станковић)

Иако наведени облици и конструкције указују на неку врсту подстицања на радњу (аутопрескрипцију), то не мора да значи да они представљају категорију императивности, а још мање дио (1. л. јд.) исте морфолошке (императивне) парадигме. Чини нам се да није довољно да се само на основу аналогije (односно дјелимичне формалне сличности) са неким временским облицима о императиву говори као о индикативу (на тај проблем указивано је и раније; вид., поред осталог, Јакобсон 1985: 216–219; уп. Войводич 1998: 131). Императив, за разлику од индикатива, увијек се реализује у директном говору, кроз обраћање адресанта адресату, односно кроз њихову активну (дијалогску) интеракцију, тј. кроз извођење таквог говорног чина, помоћу којега адресант (каузатор) прескриптивно каузира адресата (претпостављеног извршиоца каузиране радње). Наведени облици и конструкције у 1. л. јд. такође као и императив садрже намјеравану радњу, али за разлику од њега, субјекат им није одвојен од радње. Према томе, ови облици могу да представљају само одређена контекстуална средства у индикативној употреби, која припадају другој (неимперативној) врсти

модалности, јер се њима исказује одлучност, чврста намјера адресанта (субјекта) да изврши одређену радњу, што их приближава категорији волунтативности (а дијелом и оптативности), односно емфатичком изрицању футуралности.

2.2.4. Исказивање императивности футурским облицима (2. л. јд. и мн.) — за које је карактеристична честа употреба субјекта (нарочито у руском језику), односно одговарајуће личне замјенице — *мы/вы-ти/ви* (уп., поред осталог, Войводич 1990). Нпр.:

(58) *Вывезешь за них, потом отдадут.* (Овечкин)

(58а) *Извесић ћеш за њих, а они ће касније враћити.* (Овечкин)

(59) *А ты возмешь тех, с которыми... полегче.* (Гончар)

(59а) *А ти ћеш узети оне, с којима је већ... лакше.* (Гончар)

(60) *Но к шести часам вы ее привезете, — обратилась директор к полковнику.* (Котовщикова)

(60а) *Дакле, враћитићете нам је до шест сати — обратила се директорица љуковнику.* (Котовшчикова)

2.2.4.1. У руском језику императивна употреба футура уобичајена је и у инструкцијама (упутствима), гдје се у српском — као еквивалент — користи, по правилу, императив. Нпр.:

(61) *В старую конфетную коробку Ксения Ивановна положила лекарства и сказала: — Если порез или царапина — помажете йодом.* (Панова)

(61а) *У стари кућију за бомбоне Ксенија Ивановна ставила је лијекове и рекла: — Ако се порежеште или огребеште — намажисте јодом.* (Панова)

2.2.4.2. Могућа је и напоредна употреба императива и футура у истом значењу; уп. у рус. употребу 2. л. мн. императива и 2. л. мн. футура и 1. л. мн. футура/инклузива (у срп. 2. л. мн. императива и 1. л. мн. футура са инклузивним значењем):

(62) *Тащите их сюда, переночуете у нас, а завтра в девять утра, пойдём с вами в райисполком.* (В. Некрасов)

(62а) *Донесити је овамо, преноћити код нас, а сутра, у девет сати изјутра, ићи ћемо заједно у рајисполком.* (В. Некрасов)

2.2.5. У оба језика исказивање императивности се врши и презентским облицима (најчешће се ради о инклузивној употреби облика садашњег времена, која је фреквентнија у српском језику):

(63) *Сиремајте се, идемо на йоло-жај.* (Чосић)

(63а) *Будьте готовы, выступаем на позиции.* (Чосић)

(64) *Идем-идем, хоть вон туда, что ли!* (Чванов)

(64а) *Идемо, идемо, макар ено шамо, ако се слажеш!* (Чванов)

2.2.6. Исказивање императивности у руском језику се понекад врши и употребом јд. (и врло ријетко мн.) облика прошлог времена (обично од глагола *пойти*), као, на примјер, приликом искакања падобранаца из авиона када руководилац (командир) сваком од њих појединачно одређује (наређује) када ће да скочи (примјер 65), као и у неким ситуацијама у којима адресант, разљућен адресатовим понашањем, може да га опсује (примјер 66) или, чак, да му категорички нареди да се удаљи (примјери 67. и 68):

- (65) *Первый — пошел! Второй — пошел!...*⁴ (65а) *Први — скачи! Други — скачи!...*
- (66) *Пошел ты к чертовой матери. Какая я тебе Кладина?* (Булгаков) (66а) *Иди у вражју майтер. Каква сам ти ја Кладина?* (Булгаков)
- (67) — *Пошел вон!! — гаркнул вдруг посиневший и затрясшийся генерал.* (Чехов) (67а) — *Марш найоле!! — дрекнуо је изненада ѿомдрели и уздрхјали генерал.* (Чехов)
- (68) — *Я не понял? — с раздражением глядел на него Иван. — Пошел отсюда!* (Алешкин) (68а) — *Зар мислиш да ја нисам схватио? — раздражено га је гледао Иван. — Марш одазде!* (Аљошкин)

2.2.7. Исказивање императивности инклузивном употребом мн. облика прошлог времена (по правилу, од глагола кретања, као што су *пойти*, *поехать* и сл.) такође је карактеристично за руски језик. Уп.:

- (69) *Садитесь, — крикнул тот и хлопнул по флажку счетчика так, что чуть не сломал его. — Поехали.* (Булгаков) (69а) *Сједнише — викнуо је ѿаји укойчао ѿаксиметар ѿако да га умало није сломио. — Идемо.* (Булгаков)
- (70) *Пей, да пошли собираться, «скорую», милицию вызывать!...* (Алешкин) (70а) — *Пиј, ѿа хајде да се спремимо, да ѿозовемо „хијну“, ѿолицју!...* (Аљошкин)
- (71) *Никитин бросил нам: — Пошли погоняем!* (Алешкин) (= копрезентна употреба различитих инклузивних облика; вид. примјер 50) (71а) *Никиѿин нам добаѿи: — Хајде да их расѿјерамо!* (Аљошкин)

2.2.8. Понекад се инклузивне форме (прије свега, у руском језику) користе умјесто директива (тј. 2. л. јд./мн. императива), чиме се ублажује степен категоричности императивног исказа. То се дешава обично у ситуацијама када адресант жели да „удобровољни“ адресата да одмах изврши каузирану радњу (прескрипцију). Уп.:

⁴ На овакав тип императивног исказа у руском језику скренула нам је пажњу В. В. Борисенко приликом дискусије на споменутом Научном колоквијуму, одржаном у Београду 30. маја 2002.

- (72) *Увидев их, красавица зарыдала еще нуце, тыча рукою в дверь кабинета.*
 — *Давайте не будем рыдать, гражданка, — спокойно сказал первый.* (Булгаков)
- (72а) *Кад их је угледала, љејоџица је зајецала још јаче, уџируџи џрсџом у враџа кабинетџа.*
 — *Немојџе џлакаџи, грађанко — мирно је рекао џрви.* (Булгаков)

Таква употреба инклузивне форме карактеристична је у средствима јавног саобраћаја, као што је воз и сл. Уп.:

- (73) *Давай, бабушка, подвинемся чуть подальше!* (= „подвинься/подвиньтесъ“)
- (73а) *Хајде, бако, џомакнимо се мало даље!* (= „помакни се / помакните се“)

2.2.9. Међутим, инклузивним средствима, која, по правилу, умањују (ублажују) степен илокутивне снаге императивног исказа, могуће је изразити и категоричку наредбу (без поговора), јер се адресант као каузатор у датом случају налази у субординираном положају у односу на адресата, као, на примјер, када сувозач (газда) наређује „свом“ возачу:

- (74) *Парень смутился (...), потом хлопнул по руке Романа, лежавшей на баранке и, делая голос жестким, приказал: — Покатили! Нас ждут!* (Алешкин) (= „поезжай“)
- (74а) *Младић се збунио (...), затџм луйнуо Романа џо руци, која се налазила на волану, и, оџџрим гласом наредио: — Крени! Чекају нас!* (Аљошкин)

2.2.10. У оба језика исказивање императивности врши се и инфинитивом (чешћа је употреба у руском језику). Нпр.:

- (75) *Милиция! Взять ее!* (Булгаков)
- (75а) *Милиција! Ухайсиџе је!* (Булгаков)
- (76) *Молчать на втором столбе!* (Булгаков)
- (76а) *Шуџи на другом сџуџу!* (Булгаков)
- (77) *Живо мясо расџоделиџи на обе чешје!* (Ћосић)
- (77а) *Мјасо раздатиџ на две роты!* (Чосич)

2.2.11. За српски језик карактеристично је исказивање императивности и конструкцијом „да + презент“. Нпр.:

- (78) *Ти, да враџиџи човеку џаре!* (Андрић)
- (78а) *Отдаџ денџи човеку!* (Андрић)
- (79) — *Да џуџиџе кад вас не џиџам! — џрекиде их Вук.* (Ћосић)
- (79а) — *Да замолчите вы, когда вас не спарџивают! — оборвал их Вук.* (Чосич)

(80) *Разводник у четири да буди за њокреј.* (Ћосић) (уп. са партикулом *нека*) (80а) *Разводњацић, в четири разбудиш на выход.* (Чосич)

(81) *Само дедѣ прво Моравци прком да прешраже обалу.* (Ћосић) (81а) *Ну, а теперь пусть те, кто знает эту местность, бегут бегом и осматрят берег.* (Чосич)

(82) *Да прустимо скелу низ Мораву!* (Ћосић) (уп. примјере 42а. и 44а) (82а) *Давайте пустим паром по течению.* (Чосич)

2.2.12. Употреба конструкције „да + одрични облик прошлог времена“ у српском језику у извршењу категоричке наредбе — забране (у руском језику један од еквивалената је конструкција „замјеница у дативу + одрични инфинитив“). Нпр.:

(83) — *Да се нико није прмакао* — (83а) — *Никому не двигаться с месогорчено је викао Павле.* (Ћосић) *та, — свирепо кирчал Павле.* (Чосич)

2.2.13. Врло честа је употреба неглаголских средстава (именица, прилога и сл.) у функцији пропратних средстава у оквиру императивног исказа или чак у функцији самог императива. Нпр.:

(84) *Дѣде вас двојица, срведите га у срез и прнесите му оружје.* (Ћосић) (84а) *Ну-ка, вы, двое, проводите его в срезское управление да захватите его оружие.* (Чосич)

(85) — *Пси! Не прцај без команде!* — (85а) — *Тс! Без команды на стрелШайну Павле.* (Ћосић) *ять, — шенул Павле.* (Чосич)

(86) *Другови на прх! Јуриш! Рањенике да прасемо. Ајдемо, пруди!* (Ћосић) (86а) *Товарищи! В атаку! Спасем раненых! Вперед!* (Чосич)

(87) *Тишина! Тишина, другови!* (Ћосић) (87а) *Тише! Тише, товарищи!* (Чосич)

(88) *Одред, збоор! (...)* *Одред, мирно!* (Ћосић) (88а) *Отряд, сбор! (...)* *Отряд, смирно!* (Чосич)

(89) *Бојана, брзо, овамо!* (Ћосић) (89а) *Бояна, быстрей сюда!* (Чосич)

(90) *Ребята! вперед, на вылазку, за мною!* (Пушкин) (90а) *Момци, наперед, на кайију, за мною!* (Пушкин)

(91) — *Вылазь!* — *яростно перебил Роман.* — (...) *Вон!* (Алешкин) (91а) — *Излази!* — *разјарено га је прркинуо Роман.* — (...) *Найоље!* (Алешкин)

(92) *Надзиратель (...)* *отпер замок и, растворив дверь камеры, (...)* *крикнул:*
— *Маслова, в суд!* (Толстой) (92а) *Спрражар (...)* *опркључа браву, ошвори враша прелије (...)* *и завикне:*
— *Маслова, прред суд!* (Толстой)

- (93) *Прокуратор хлопнул в ладоши и закричал: — Ко мне, сюда! Светильник в колоннаду!* (Булгаков) (93а) *Прокурайтор је зайљескао ладновима и викнуо: — К мени, овамо! Свјећилке у колонаду!* (Булгаков)
- (94) — *Женщины и старики — назад! Молодежь — в первые ряды!* — зычно скомандовал кто-то. (Алешкин) (94а) — *Жене и стйарци — назад! Омладина — у йрве редове!* — зайовичедо је неко ошйрим гласом. (Альшкин)
- (95) *Ево сада да се погледамо очи у очи. има ли још неког који неће да се бори? Деде, другови!* (Ћосић) (95а) *Давайте же посмотрим в глаза друг другу: может быть, среди нас еще есть люди, которые не хотят бороться? А ну, товарищи!* (Чосич)

2.3. Свим претходним (31/31а–95/95а) и сличним реченицама увијек се (помоћу различитих императивних форми и средстава, као и укупног контекста) реализује неки од прескриптивних перформатива (говорних чинова), као што су наредба, забрана, дозвола, захтјев, молба, савјет, упозорење, предлог, позив (Войводич 2000). Уп. такође слједеће чинове наредбе, молбе, савјета и предлога, гдје се наредба и молба, као чинови са већим степеном илокутивне снаге (а наредба и са највећим степеном категоричности) изводе без употребе вокативних обраћања, док се савјет и предлог, као чинови са мањим степеном илокутивне снаге, изводе врло често управо у корелацији са њима, што доприноси учтивости читавог исказа:

- (96) — *Выдайте бумагу и коротенький карандаш, — приказал Стравинский толстой женщине.* (Булгаков) (96а) — *Дајте йайир и крајку оловку — наредидо је Стйравински дебеложени.* (Булгаков)
- (97) — *Сыграйте и со мной в такую колоду, — весело попросил какой-то толстяк в середине партера.* (Булгаков) (97а) — *Заиграјте и са мною шакву игру — замолио је весело неки дебелко у средини йаршера.* (Булгаков)
- (98) *Чувај се, Мишо мој мили, јер ти знаш шйа си ти за мене.* (Ћосић) (= „савјет“) (98а) *Береги себя, Мишо, милый мой! Ты знаешь, что ты для меня.* (Чосич)
- (99) — *Да вы присаживайтесь, Никанор Иванович, — нисколько не теряясь, орал гражданин и начал юлить, предлагая председателю кресло.* (Булгаков) (99а) — *Та сједнише, Никаноре Ивановичу — нимало збуњен, викао је грађанин и йочео се вршјеши нудећи иредсједнику наслоњач.* (Булгаков)
- (100) — *А вы поройтесь у себя в портфеле, Никанор Иванович, — сладко предложил Коровьев.* (Булгаков) (100а) — *Пошражшйе у својој шорби, Никаноре Ивановичу — слајко је иредложио Коровјов.* (Булгаков)

- (101) *Да не хотите ли закуситъ, Никанор Иванович? Без церемоний! А?* (Булгаков) (= „предлог“)
- (101a) *Бистѣ ли хѣјели нешто ѣригисѣи, Никаноре Ивановичу? Без церемоније, а?* (Булгаков)

2.3.1. Уп. такође употребу негативних императивних облика у функцији прескриптивних перформатива (заповиједи и молбе, које су врло често ближе „превентивним“ говорним чиновима савјета, препоруке и упозорења него „прохибитивном“ чину забране), гдје, поред сличности у два поређена језика, постоје и неке формално-граматичке разлике, које се односе, прије свега, на конструкцију „*немој/немојте/немојмо* + инфинитив (најчешће несвршеног вида) / *да* + презент“ у српском језику (подробније о овом типу конструкције вид. у: Ивић 1958; уп. такође: Стевановић 1979: 705; Tanasić 1984: 23; Войводић 1998: 133):

- (102) *Не делай себе кумира и никакого изображения; не поклоняйся им и не служи им.* (Библија)
- (102a) *Не ѣрави себи идола ниѣи икаква лика; немој им се клањати ниѣи им служити.* (Библија)
- (103) *Не убивай.* (Библија)
- (103a) *Не убиј.* (Библија)
- (104) — *Не пишите больше!* — попросил пришедший умоляюще. (Булгаков)
- (104a) — *Немојте више ѣисати!* — замолио је ѣридошлица. (Булгаков)
- (105) *Ты не оскорбляй раненного противника! Это не делает тебе чести.* (Чосич)
- (105a) *Немој да ме вређаш! Не служи ти на часѣи да вређаш рањеног ѣрошивника.* (Ћосић)
- (106) *Чамил-эфенди, не сердись на меня, но это куда не годится — ты ничего не ешь.* (Андрич)
- (106a) *Ћамил ефенѣија, немој замесити, али не ваља ти што не једеш.* (Андрић)

2.3.2. Такође, треба рећи да се сваки од наведених прескриптива може од осталих издвојити не само контекстом већ и посебним лексичким средствима — перформативним глаголима. Уп. исказивање савјета у примјеру (14/14a), као и молбе у примјеру (18/18a) и сљедећим примјерима:

- (107) *Примите меры, доктор, умолюю!* (Булгаков)
- (107a) *Подузмиѣе мјере, докторе, молим вас!* (Булгаков)
- (108) *Тогда я попрошу передать им, что в девять часов я опять приду.* (В. Некрасов)
- (108a) *Онда вас молим, да им ѣоручите, да ћу у девети сати ѣоново доћи.* (В. Некрасов)

2.4. Додајмо уз ово разматрање изражавања императивности и сљедеће. Ако би се категорија императивности посматрала са становишта теорије функционалне граматике Лењинградско-Петроградске

лингвистичке школе, односно ако би се примијенио модел функционално-семантичких поља (ФСП), онда би 2. л. јд. и мн. императива представљало центар ФСП императивности, а сва остала лица, као и сва остала средства исказивања императивности — његову периферију.

3. Из свега наведеног може се закључити да се категорије вокативности и императивности увијек реализују у оквиру презентско-футуралне перспективе и конкретног говорног чина, гдје прагматички прескриптивно-каузативни однос адресанта (1. л.) према адресату (2. л.) представља основни предуслов којим је иреалну ситуацију могуће трансформисати у реалну. Да би успјешно извео свој апелативни исказ — било вокативни, било императивни — адресант „тражи“, тј. мора да нађе одговарајућег, конкретног адресата, који му је неопходан да би назначио (изразио) своју намјеру да у односу на њега изврши референцију. У вези с тим треба истаћи да се како вокативни тако и императивни карактер каузације адресата увијек одређује прагматичко-деиктичким компонентама *ја-џи-сада-овдје-ово* и да изван њиховог оквира (тј. без њихове референтности и кореферентности) нема ни категорије вокативности ни категорије императивности. Одавно је запажено да је и за вокативне и за императивне исказе карактеристична једна те иста интонација (по правилу, упитна, која се најчешће реализује у оквиру друге интонационе конструкције — ИК-2; уп., нпр. Русская грамматика 1980: 115, 165), као и да се они врло често налазе у копрезентним односима (уп., поред осталог, Војводић 2002а). Разлог те копрезентности је свакако то што они садрже један те исти (обавезни) денотат, који се реализује, као што смо већ рекли, у условима исте или сличне — презентско-футуралне — говорне ситуације. Тај денотат је, да поновимо, адресат, који — као објективни референт — има у вокативу један, назовимо га тако, „субјективни“ сигнификат, а у императиву — други. У вокативу је он идентификациони, експлицитни именички (именичка апелативност), а у императиву — имплицитни замјенички (предикатска апелативност). Другим ријечима, обје врсте апелативности, као и њихове форма изражавања, представљају — иако на различите начине — категорије и средства помоћу којих адресант у процесу комуникације изражава своју намјеру и вољу, и то тако што каузира адресата, чиме, заправо, утиче на његово будуће понашање, односно на трансформацију иреалне радње у реалну. Захваљујући наведеној прагматичкој (односно намјераваној, неоствареној) каузацији, овдје — на комуникативно-синтаксичком плану — можемо говорити о вокативним и императивним простим реченицама, јер се њима такође изражава предикативност, као основна

категорија сваке реченице (исказа). Специфичност оваквих реченица је у томе што је субјекат (вршилац) у њима раздвојен од радње, тј. од свог предикативног обилежја и што, у складу с тим, реализација каузиране радње зависи од реалне способности и воље тог истог (каузираног) *џи*-субјекта. За њих би се могло рећи да представљају не само директно изражавање апелативне (конативне) и фатичке (контактне) функције језика већ и сублимирани експлицитни језички израз успостављања комуникативног циља, односно израз основне функције језика и уопште људске комуникације, дакле, језичке интенције.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян Ю. Д. *Избранные труды*, том II: *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва, 1995.
- Арутюнова Н. Д. *Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы*. Москва, 1976.
- Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // *Известия АН СССР: Сер. лит. и яз.*, т. 40 (1981), № 4, с. 356–367.
- Бирюлин Л. А. Побуждение к действию в актах речи // *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград, 1990, с. 238–243.
- Войводић Д. Два модальных значения перфективного презенса в русском языке и их эквиваленты в сербскохорватском языке // *Slavist*, br. 1 (1990), str. 53–59.
- Войводић Д. Об инклюзивных формах императива в славянских языках // *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини*. Београд, 1998, стр. 130–138.
- Войводић Д. Перформативное микрополе прескриптивности // *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLIII (2000), стр. 111–124.
- Войводић Д. Обращение и норма (на материале русского и других славянских языков) // *Языковая норма и новые тенденции в развитии речевой культуры*, Иваново, 2001, с. 18–34.
- Войводић Д. О корелацији императива и вокатива // *Славистику*, књ. VI (2002а), стр. 56–62.
- Войводић Д. О категорији вокативности у руском и српском језику // *Синтакса руског језика у њоређењу са српским: њростја реченица* [= Зборник теза и резимеа Научног колоквијума, Београд 30. маја 2002], Београд, 2002, стр. 4–5 (2002б).
- Войводић Д. Основни типови императивне каузације у руском и српском језику // *Синтакса руског језика у њоређењу са српским: њростја реченица* [= Зборник теза и резимеа Научног колоквијума, Београд 30. маја 2002], Београд, 2002, стр. 6–7 (2002в).
- Войводић Д. О вокативном обраћању у српском и другим словенским језицима // *Научни сасџанак слависти у Вукове дане*, књ. 31/1 (2002г) (у штампи).
- Войводић Д. О русском „языковом вкусе эпох“ через призму вокативных обращений // *Зборник Майице српске за славистику*, књ. 64 (2003) (у штампи).
- Вукомановић С. Синкретизам облика именичких речи у српском језику // *Научни сасџанак слависти у Вукове дане*, књ. 25/2 (1996), стр. 347–359.

- Глинкина Л. А. Речевой этикет: *ты и вы* // *русский язык за рубежом*, 1988, № 6, с. 25–26.
- Грамматика современного русского литературного языка* (отв. ред. Н. Ю. Шведова). Москва, 1970.
- Дешић М. Вокатив у српскохрватском писаном и говорном језику // *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, књ. 7 (1981), стр. 147–157.
- Земская Е. А. *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения* — 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1987.
- Иванов В. В. *Историческая грамматика русского языка* — 3-е изд., прераб. и доп. Москва, 1990.
- Ивић М. О проблему падежне системе у вези са савременим схватањима у лингвистичкој науци // *Јужнословенски филолог*, књ. XX (1953–1954), стр. 191–211.
- Ивић М. Словенски императив уз негацију // *Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине*, књ. X: *Одељење историјско-филолошких наука*, књ. 4 (1958), стр. 23–44.
- Исаченко А. В. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*, ч. I: *Морфология* — 2-е изд. Братислава, 1965.
- Кан Д. Различия в выражении вежливости между русской и корейской речью // *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков*. Белград, 1997, с. 374–378.
- Клобуков Е. В. *Семантика падежных форм в современном русском литературном языке: (введение в методику позиционного анализа)*. Москва, 1986.
- Лендваи Л. Специфика употребления личных местоимений «ты» и «вы» в зеркале венгерского языка // *Русский язык за рубежом*, 1986, № 3, с. 82–84.
- Маслова А. Ю. *Средства выражения побудительного значения в сербохорватском языке в сопоставлении с русским (= АКД)*. Санкт-Петербург, 1998.
- Мизин О. А. К морфологии обращения // *Русский язык в школе*, 1980, № 5, с. 75–77.
- Мирић Д. Средства выражения апеллативности–вокативности в русском и сербском языках // *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков*. Белград, 1997, с. 150–154.
- Немешайлова А. В. *Повелительное наклонение в современном русском языке (= АКД)*. Пенза, 1961.
- Папп Ф. Паралингвистические факты. Этикет и язык // *Новое в задружбеной лингвистике*, вып. XV, Москва, 1985, с. 546–553.
- Пипер П. Граматичке категорије и говорна ситуација у српскохрватском и другим словенским језицима // *Књижевност и језик*, 1990, бр. 1, стр. 20–31.
- Пипер П. *Оглед српске морфосинтаксе (у јоређењу са македонском)*. Сеул, 1997.
- Пипер П., Стојнић М. *Руски језик: изговор, грамађика, конверзација, вејсбе*. Београд, 2002.
- Половина В. Употреба јединине и множине личних заменица у обраћању саговорнику у српскохрватском језику // *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, књ. 13/1 (1984), стр. 185–195.
- Проничев В. П. *Синтаксис обращения*. Ленинград, 1971.
- Реформатский А. А. *Очерки по фонологии, морфонологии и морфологии*. Москва, 1979.
- Русская грамматика*, т. II (гл. ред. Н. Ю. Шведова). Москва, 1980.

- Синьго Л. Употребление *мы* и *вы* в русской классической литературе // *Русский язык за рубежом*, 1988, № 6, с. 27–29.
- Стевановић М. *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичка норма)*, II: *Синђакса*. Београд, 1979.
- Тополињска З. О српским *нека*-конструкцијама у функцији реченичних аргумената // *Јужнословенски филолог*, књ. LV (1999), стр. 21–28.
- Труфанова И. В. Образ слушающего в языке // *НДВШ: Филологические науки*, 1997, № 2, с. 98–104.
- Формановская Н. И. *Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты*. Москва, 1982.
- Храковский В. С. Повелительность // *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград, 1990, с. 185–238.
- Якобсон Р. *Избранные работы*. Москва, 1985.
- Ożóg K. Przeproszenia w dzisiejszej polszczyźnie mówionej // *Język Polski*, rocz. LXV (1985), z. 4, s. 265–276.
- Radovanović M. *Sociolingvistika*. Beograd, 1979.
- Skjarov M. O vokativu: problem kategorije II lica u imenica // *Rad JAZU*, knj. XII (1962), str. 381–412.
- Tanasić S. O imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku // *Književni jezik*, god. 13 (1984), br. 1, str. 15–26.
- Vuković M. M. Imperativni oblici za 1. lice singulara u ruskom i srpskohrvatskom jeziku // *Slavist*, br. 2 (1991), str. 221–231.

Р е з ю м е

Дойчил Войводић

О ВОКАТИВНЫХ И ИМПЕРАТИВНЫХ ТИПАХ КАУЗАЦИИ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

В работе (на материале русского и сербского языков) рассматриваются способы выражения двух взаимосвязанных семантических категорий — вокативности и императивности. Анализируя различия и совпадения как вокативных и императивных грамматических форм, так и их синонимов — разнообразных контекстуальных средств — в двух сопоставляемых языках, автор приходит к выводу, что данные апеллятивные категории всегда реализуются в рамках презентно-футуральной перспективы и конкретных речевых актов, где прагматическое прескриптивно-каузативное отношение (обращение) говорящего (1-го л.) к адресату (2-му л.) представляет собой основное условие для преобразования ирреальной ситуации в реальную. Отмечается также, что настоящие категории очень часто сосуществуют в одном и том же контексте (высказывании) и что причиной этого сосуществования является один и тот же денотат (адресат как объективный референт в одной и той же ситуации, в которой он в качестве субъекта-исполнителя отделен от «своего предстоящего», казулируемого говорящим-прескриптором действия), представленный в звательной форме одним субъективным сигнификатом (идентификационным, т. е. эксплицитным именем существительным), а в императиве — другим (имплицитным местоименным).